

SOTANG : सोताङ

[Yearly Peer Reviewed Journal]

ISSN: 2676-1440

Year 4, Volume 4, Issue 1, June 2023

Published by Sotang Public Campus

आमाको आकाङ्क्षा नाटकको विधातात्विक अध्ययन

रामप्रसाद गुरागाँई

सहप्राध्यापक (नेपाली), महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम

Article History : Submitted 16 June 2022; Reviewed 13 July 2022; Accepted 25 Aug. 2022

Author : Associate Prof. Ram Prasad Guragai Email: ram.p.guragain@gmail.com

DOI:

सार

प्रस्तुत लेख माधव भँडारीको आमाको आकाङ्क्षा (२०३७) नाटकको विश्लेषणमा केन्द्रित छ । यो राष्ट्रप्रेममा आधारित नाटक रहेको छ । छोटो छोटो तिन अङ्कमा संरचित यस नाटकमा युगीन राजनैतिक व्यवस्थाको गुणगान गाइएको छ । नाटकमा मदनकी आमाले छोरालाई शिक्षित बनाएर देश र समाजका लागि समर्पित गरेकी छन् । त्यसै समयका तत्कालीन राजा वीरेन्द्रको राज्यभिषेकको अवसरमा यो नाटक तयार पारेको देखिन्छ । राणाशासनको अन्त्य गरेर प्रजातन्त्र ल्याउने उद्देश्य बोकेका नेपालीहरू जस्तै र जस्ता पात्रहरू नेपालमा बस्न नसकेर प्रवासमा गएर भए पनि आमूल परिवर्तन ल्याउने उद्देश्यले राजनीतिमा संलग्न भएका छन । यो नाटकले राजाको जय जयकार गाउने विषयवस्तुका साथ राजनैतिक परिवेशको चित्रण गरेको पाइन्छ । यस नाटकले पनि भँडारीलाई एक राजनैतिक नाटककारका रूपमा परिचित गराउन सफल देखिन्छ । यो नाटकको विषय परिचय हो । तत्त्वगत आधारमा विश्लेषण गर्न वर्णन र व्याख्यान विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस क्रममा समस्या कथन, सामग्री सङ्कलन, कथावस्तु, चरित्रचित्रण, संवाद, देशकाल वातावरण, भाषाशैली, उद्देश्य र अभिनय गरी राजनैतिक विषयवस्तुमा आधारित नाटक भनेर निष्कर्ष निकालिएको छ । यस नाटकले तत्कालीन राजाको जयजयकार गाउने र प्रवासमा बसेर राजनीति गरेर नेपालमा प्रजातन्त्र ल्याउने प्रयत्नलाई स्पष्ट पारेको छ ।

शब्दकुञ्जीका – गीत, मूर्च्छा, गोजी, बोतल, राणाशासन, प्रजातन्त्र ।

विषय परिचय

माधव भँडारीको 'आमाको आकाङ्क्षा' निश्चित उद्देश्य लिएर लेखिएको दोस्रो लघुनाटक हो । श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीरविक्रम शाहको शुभराज्यभिषेकको अवसरमा भ्रामा रमाइलो मेला लगाइएको थियो । त्यही मेलामा प्रदर्शनार्थ भँडारीले यो नाटक लेखेका हुन् । जुन समय, ठाँउ, र परिवेशमा नाटक प्रदर्शन गरिने हो त्यही अनुसारको विषयबस्तु लिएर भँडारीले यो नाटक लेखेको पाइन्छ । यस नाटकको विषयबस्तु ज्यादै भीनू र कमजोर छ । तत्कालीन पञ्चायती व्यवस्थाको गुणगान गाउनु र त्यस व्यावस्थाको प्रवर्तक र पालक-पोषकका रूपमा रहेका राजाको जयजयकार गराउनु नै यस नाटकको उद्देश्य हो । त्यसबेला पञ्चायती व्यावस्थाको गुणगान र राजाको जयजयकार गराउने जुन होडबाजी देशव्यापी रूपमा चलेको थियो । त्यही होडबाजीको एउटा रूप मात्र हो यो नाटक । यसले गर्दा कतिपय नाट्यधर्महरू समेत यस नाटकमा दुर्घटित भएका छन् (सुवेदी, २०५२, पृ. ६४) । तिन अङ्कमा विभाजित यो नाटक जम्मा ४१ पृष्ठमा आबद्ध रहेको छ । यसको भित्री पानामा प्रकाशकको नाम, विभिन्न व्यक्तिहरूको भनाई सहित लेखकको भनाई रहेको पाइन्छ । यस नाटकको विषयवस्तु राजनैतिक रहेको देखिन्छ । रामबहादुर राणाशासनको अन्याय, अत्याचार सहन नसकेर भारतको पटना गएको हुन्छ । ऊ आफू भारतमा नै बसे पनि नेपालमा प्रजातन्त्र नआउञ्जेल नफर्कने उसको निर्णय रहेको छ । पहिलो अङ्कमा रामबहादुरको सोच अनुसार मदन जन्मेपछि उ विदेश गएको हुन्छ । मदन २५ वर्षको भइ बाबुको खोजि गर्न जान्छ। आमाको साथी उसकी प्रेमिका विमलालाइ घरमा छोडेको हुन्छ। दोश्रो अङ्कमा मदनले पटनामा उसको बाबु रामबहादुरसंग भेटेर आफ्नो परिचय दिन्छ। नेपालमा प्रजातन्त्र आटेको छ, घर जौ भनी रामबहादुरलाई नेपाल फर्काउँछ । तेश्रो अङ्कमा मदन र रामबहादुर घर पुग्छन । उनीहरू घरपुग्दा मदनकी आमाको मृत्यु भइसकेको हुन्छ । रामबहादुर पछुताउँछ र नाटकको अन्त्य हुन्छ । भँडारीको यो आमाको आकाङ्क्षा नाटकलाई नाटकीय तत्वगत आधारमा निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । शर्मा, जुही - पूर्णाङ्क ४७)

समस्या कथन

नेपाली साहित्यमा माधव भँडारी नाटककार, कथाकार, निबन्धकार, कवि, उपन्यासकार र समालोचकका रूपमा परिचित छन । उनले नेपाली साहित्यलाई संख्यात्मक मात्र होइन गुणात्मक दृष्टिले पनि उत्कर्षता प्रदान गरेको पाइन्छ । यति भएर पनि आमाको आकाङ्क्षा नाटकको विधातात्विक आधारमा अध्ययन र विश्लेषण नभएको हुँदा यस लेखले सोही कृतिको तत्वगत आधारमा अध्ययन गर्नु समस्या रहेको छ । सोही समस्याको समाधान यस लेखमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

उद्देश्य

आमाको आकाङ्क्षा नाटक विशेष गरेर पारिवारिक र राजनैतिक परिवेशमा तयार पारिएको देखिन्छ । पारिवारिक रूपमा रामबहादुरको परिवारको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । यस नाटकले नेपालीहरू राणाशासनको दलदलमा अन्याय र अत्याचार सहन नसकेर प्रदेशिएको देखिन्छ । उनीहरू प्रवासी भएर पनि

नेपालमा प्रजातन्त्र ल्याउने दृढ विश्वास रहेको देखिन्छ । नेपालमा क्रूर राणाशासनको अन्त्य भएपछि विकास र निर्माणका कार्यहरू भएको देखिन्छ । तर प्रजातन्त्र ल्याउने र राजनीति गर्ने भन्ने महान् उद्देश्य लिएर गएका नेपालीहरू राजनीति गरेर तुलो परिवर्तन ल्याउने उद्देश्यका साथ भारत गएका छन् । यस नाटकको मुख्य उद्देश्य नेपालीहरूलाई विदेशमा भन्दा स्वदेशमा बसेर राजनीति लगायत विकास निर्माणका कार्य गर्न प्रेरणा दिएको देखिन्छ । यी माथिका विषय स्पष्ट पार्न आमाको आकाङ्क्षा नाटकको तत्वगत आधारमा विश्लेषण गर्नु यस लेखको उद्देश्य रहेको छ ।

अध्ययनविधि र सामग्री सङ्कलन

प्रस्तुत लेखलाई व्यवस्थित एवम् तथ्यपरक तुल्याउन वर्णनात्मक र व्याख्यात्मक अध्ययनविधिको प्रयोग गरिएको छ । वर्णनीय कृतिको समस्यासंग सम्बन्धित सामग्रीको सङ्कलन वर्णन, व्याख्या विश्लेषण र मूल्यांकन गरिने विधिहरूलाई वर्णनात्मक विधि भनिन्छ । (शर्मा, लुईटेल, २०५२, पृ. १५) । आमाको आकाङ्क्षा नाटकको सामग्री संकलनका सन्दर्भमा प्राथमिक र द्वितीय गरी दुई प्रकारका सामग्री स्रोतहरू रहेका छन् । प्रस्तुत लेख तयार गर्नका लागि सामान्य प्राथमिक स्रोतका रूपमा माधव भँडारीका कृतिहरू र द्वितीय स्रोतका रूपमा पुस्तकालयका साथै विभिन्न व्यक्तिहरूले उनका बारेमा लेखेका र भनेका कुराहरू रहेका छन् । अतः यो लेख तयार गर्दा आवश्यकताअनुसार दुवै स्रोतको प्रयोग गरिएको छ । यी दुवैथरी सामग्रीहरूको सङ्कलन पुस्तकालयीय कार्यबाट गरिएको छ ।

विधातात्विक आधारमा छलफल तथा विश्लेषण

कथावस्तु

आमाको आकाङ्क्षा नाटकको पहिलो अङ्कको सुरुवात विमला मदनको घरमा आएपछि हुन्छ । मदन लामा पढ्दै गरेको आधुनिक युवक हो । उसको सहपाठी मित्र विमलासँग प्रेम छ । मदनको बाबु रामबहादुर परदेश गएको पच्चीसौं वर्ष भएर पनि फर्किएको छैन । दार्जिलिङमा एस्.एल.सी. सम्म पढेका रामबहादुर राणाशासनको अन्याय र अत्याचारका विरुद्ध लागेकाले उसलाई अराष्ट्रिय तत्वको लान्छना लागेको छ । त्यसैले ऊ पटनामा बसेर देशमा प्रजातन्त्र ल्याउने कार्य गर्दछ । मदन क्याम्पसको दुई महिना विदामा घर आएको हुन्छ । विमला मदनसँग उसका घर नगएकोमा गुनासो गर्छ । विमलाका बाबुआमाले मदन रिसाएर घर आएको हो कि भनेर चर्चा गर्छन् । मदन आफू मन भएर पनि जान नसकेको कुरा गर्छ । मदनकी आमा विरामी छ । उसलाई लोभेलाई एकपटक भेटेर मात्र मर्ने दृढ इच्छा छ । उसको मुर्छा पर्ने विराम छ । मदन घरमा आएपछि पनि दुई -तिनपल्ट मुर्छा पर्छ । त्यसदिन पनि ऊ अचानक मुर्छा पर्छ । मदन र विमला भएर उनलाई केही सजिलो गरी सुताइदिन्छन । ऊ बेहोसीमा आफ्नो श्रीमानको बारेमा बर्बराउँछे । यो देखेर विमला मदनलाई बुबालाई जसरी पनि खोजेर ल्याउने सल्लाह दिन्छे । यतिकैमा विमलालाई आमाको हेरचाह गर्न लगाएर मदन बाबुको खोजीमा जान्छ । मदन आमालाई बाबुको खोजीमा जाने कुरा गर्दै विमलासँग बस्न अनुरोध गर्छ । उसले एउटा गोजीमा राजाको र अर्को गोजीमा बाबुको फोटो बोकेको हुन्छ । सरकारको फोटो आत्मबल र कर्तव्यको प्रेरणा दिने र बाबुको फोटोले रक्त सम्बन्धको स्मरण

गराएर सफलता पाउने बल दिन्छ भन्ने करा मदन गर्छ । आमासँग आशिर्वाद लिएर ऊ बुबाको खोजीमा घरबाट निस्कन्छ । यही पुगेर प्रथम अङ्कको समाप्त हुन्छ ।

दोस्रो अङ्कको प्रारम्भ प्रसिद्ध भारतीय नगर पटनाको एउटा, गल्लिभित्रीको घरको दृश्यबाट हुन्छ । जुन घरमा आधुनिक ढंगले बिचमा कुर्सी, टेबल, दराज, फूलका गमला, सिने अभिनेत्रीका अर्धनग्न फोटो आदिले सँजाएको एउटा कोठा हुन्छ । एउटा थालमा बाफ आँउदै गरेको तरकारी, हिन्दुस्थानी रमको एउटा पूरा बोतल र चारवटा गिलास राखेका छन् । रामबहादुर भारतको पटनामा बसेको थुप्रै भएको छ । उसका कृष्णप्रसाद, रघु, श्यामलाल जस्ता राजनैतिक कारणले प्रवासमा आएका साथीहरू छन् । देशलाई स्वतन्त्र गराउने जस्तो महान् उद्देश्य लिएर प्रवासमा बसेका यी नेपाली सपुतहरू रक्सी र रणडीमा चुर्लुम्म डुबेका छन् । रक्सी खानु र रणडीबाजी गर्न उनीहरूको दिनचर्या बनेको छ । यस धन्दाका सरिता जस्ती पतित आइमाई पनि संलग्न छ । कृष्णप्रसाद, श्यामलाल, रामबहादुर र सरिता सधैं बेलुका भेला हुने गर्छन् । उनीहरू महिलाहरूले पकाउने, बाँड्ने जातले पाको भनेर सरितालाई सर्भ गर्न अनुरोध गर्छन् । महिलाका हातले पस्केपछि बेस्वादको कुरा पनि स्वादिलो हुने करा गर्छन । सरिता पनि मख्ख परेर सबैलाई रक्सी बाड्छे र आफूपनि खान थाल्छे । सबै रक्सी घुट्क्याउँदै राजनीतिक कुरा गर्छन् तर सरितालाई मन पर्दैन । सरिता रमाइला कुरा गर्न अनुरोध गर्छे । उनीहरू रमाइलो गर्न सरितालाई नै गीत गाउन लगाउँछन् । सरिता नेपाली र हिन्दी गीतहरू गाउँछे । नेपाली गीतका केही पंक्तिहरू यसप्रकार छन्, जस्तै :

आखाँ भरि तिमीलाई राखू जस्तो लाग्छ

मुटु भरि तिनै माया साँचु जस्तो लाग्छ ।

सबैलाई रक्सी लागिस्केको हुन्छ । रामबहादुरलाई त अरूभन्दा बढी नै लागेको हुन्छ । कृष्ण र श्याम अलि टाढा बसेकाले जान उठ्छन्, सरिता पनि जान उठ्छे तर रामबहादुरले उसलाई खान दिएपछि भुँडी भरि दिनुपर्छ भनेर रोक्छ । ऊ पनि रामलाई दिएर जाने भनेर बस्छे । ऊ रामबहादुरलाई टन्न रक्सी दिन्छे । रामबहादुर मातेर कुसीमै ल्याइएर परेर बेहोस् हुन्छ । यसरी रामबहादुरलाई पुग्दो रक्सी खुवाएर पैसा भिक्न लाग्दा मदन त्यहाँ पुग्छ । बाबुको पैसा हालेको व्याग खोसेर सरितालाई त्यहाँबाट खेद्छ । मदनले सरितालाई जसकहाँ आएर खानु, रमाइलो गर्नु, उसकै सर्वस्व गरेर हिडनु भनेर गाली गर्छ । सरिता पनि रामबहादुर र मेरो बिचमा आएर रातमास कराउने को हो ? भनेर परिचय माग्छे । मदन पनि बाबु र छोराको बिचमा पसेर भाँड्न खोज्ने को हो ? भनेर प्रश्न गर्छ । सरितालाई मदन रामबहादुरको छोरा भनेर परिचित गराउँदै त्यहाँबाट भाग्न आज्ञा गर्छ । सरिता भने आफ्नो ब्याग लिएर मात्र जाने भन्दा मदन पुलिसलाई सूचित गर्ने कुरा गर्छ । त्यसपछि सरिता डराए विस्तारै जान्छे ।

मदन ढोका लगाएर बोत्तल, ग्लास र सबै प्लेटहरू बटुलेर एक कुनामा लगेर थुप्रयाउँछ । रामबहादुरलाई घच्च्याउँदा पनि नउठेपछि विछ्यौनामा लगेर सुताईदिन्छ । यत्तिकैमा बज्र परेर पानी पर्छ । मदन पनि मनमा विभिन्न कुरा सोचेर रामबहादुरको गोडामुनि गएर सुत्छ । दुबै स्वाँ स्वाँ गर्दै सुत्छन् । भोलिपल्ट उज्यालो भएपछि रामबहादुर उठ्छ । सबै आफ्ना साथीहरू सम्भेर मदनलाई घच्च्यार साथी

भन्दै बोलाउँछ । मदन आफू साथी नभएर छोरो भएको कुरा गर्छ । रामबहादुर आफ्नो कुनै छोरो नभएको भन्छ । त्यस पछि मदन १ वर्षको कलिलो छोरो छोडेर २५ वर्षसम्म घर नफर्कदा चिन्न गाह्रो भएको भनेर रामबहादुरलाई सम्झाउँछ । मदन रामबहादुरलाई लिन आएको र घरमा आमा विरामी भएको कुरा गर्छ । नेपालमा प्रजातन्त्र नआई नजाने भन्दा मदन राणाशासनको अन्त्य भएको यथार्थ कुरा बताउँछ । नेपालमा प्रजातन्त्र आएर नेपाली जनताले सुख पाएको र उद्योगहरू धमाधम खोलिएकाले रोजगारको व्यवस्था भएको देखिन्छ । यतिकैमा रामबहादुरका साथीहरू आएर मदनलाई आक्रमण गर्न खोज्छन् । तर रामबहादुरले मेरो छोरो हो भनेपछि साम्य हुन्छ र रामबहादुर मदनसँगै घरतर्फ लाग्छ । मदनले कृष्ण, रघु, श्यामलाल र सरिता सबैलाई आफ्नो मातृभूमिको माया गरेर नेपाल फर्कने सल्लाह दिन्छ । आफ्नै मातृभूमिमा पसिना बगाएर केही गर्न सन्देश दिन्छ । मदनले नेपालमा २००७ साल र २०१७ सालमा ठूलो परिवर्तन भएको बताउँछ । यी दुई परिवर्तनबाट नेपाल स्वर्गतुल्य भएको र अहिले प्रजातन्त्र मौलाएको बताउँछ । नेपालमा प्रजातन्त्र छैन भन्ने भूयो हो भन्दै सबैलाई फर्कन सल्लाह दिन्छ । यसपछि बाबुछोरा दुवैजना सबैसँग विदा मागेर घर फर्कन्छन् । उसले बाटाभरि बदलिँदो नेपालको चर्चा गर्छ र पञ्चायती व्यवस्थाको गुणगान गाउँछ । यही कथावस्तु मा नाटकको दोस्रो अङ्क समाप्त हुन्छ ।

तेस्रो अङ्कमा मदनको घरभित्रको मूल ओछ्यानमा निकै विरामी भएर राधा सुतिरहेकी हुन्छिन् । विमला उनको स्याहारमा देखिन्छ । यतिखेर ठीक दिनको बाह्र बजे हुन्छ । मदनकी आमा विमलासँग एकचोटी रामबहादुर र मदनलाई सँगै देखेर मर्ने कुरा गर्छिन् । विमला मदन हिँडेको २५ दिन मात्र भएको र चाँडै फर्केर आइपुग्छन् भनेर आमालाई सम्झाउँछिन् । मदनकी आमालाई कुनै विराम नभई चिन्ताले यस्तो भएको हुन्छ । ऊ आफू अशिक्षित र पाखे भएर रामबहादुरले मन नपराएको भन्छिन् । तर विमला उनलाई सम्झाउँदै उनकै सेवामा तल्लिन हुन्छिन् । मदनकी आमा रामबहादुर र उनको विवाहको सम्पूर्ण कहानी विमलालाई सुनाउँछिन् । रामबहादुर मावल दार्जिलिङमा बसेर पढेको हुन्छ । त्यही समयमा मावलमा नै विवाहको निर्णय गरेर विवाह गरेको देखिन्छ । ऊ त्यस समयमा सात वर्ष र रामबहादुर त्यस्तै १३-१४ वर्षका हुन्छन् । ऊ घरमा छ सात दिन बसेर पुनः माइत गएर चार पाँच वर्ष हुक्कसँग बस्छिन् । त्यसपछि उनलाई माइतबाट घर पठाउँछन् । घर गएपछि विहान पूर्व उज्यालो हुँदादेखि मध्य रातसम्म कामले कहिल्यै फुर्सद हुँदैनथ्यो । भात पकाउन, ढिकी जाँतो, गाई वस्तुको स्याहार सबै उनकै जिम्मा हुन्छ । यसरी उनी दुई तिन दिनमाइत गएपनि घरमा आइहाल्थिन । रामबहादुर भने म्याटिक पास गरेको अलि आधुनिक किसिमको हुन्छ । ऊ आफ्नी स्वास्नीलाई त्यत्तिमन पराउँदैन । जम्मा दुई वर्ष घर बस्दा एकदिन पनि रामबहादुर स्वास्नीलाई राम्ररी बोलाउदैन । यसै विचमा मदनको जन्म भएको वृत्तान्त मदनकी आमा विमलालाई सुनाउँछिन् । उसलाई बोल्दा साह्रै परेकाले आराम गर्छिन् । मदन र रामबहादुर भरियासहित घर तिर फर्कन्छन् । उनीहरू बाटामा देशमा प्रजातन्त्र आएर पहिलाभन्दा धेरै परिवर्तन भएको कुरा गर्छन् । सबै केटाकेटी स्कूल गएका, जताततै स्कूल र क्याम्पस हुन्छन् । बुढाबुढीहरू पनि प्रौढ शिक्षा पढेर शिक्षित भएका छन् । नेपाल दिनदिनै दृढ हुने दृढ विश्वास मदनमा रहेको छ । त्यतिबेलाका राजा देशको प्रत्येक भागको नियमित भ्रमण गरेको देखिन्छ ।

यस्तो आमूल परिवर्तन देखेर रामबहादुर २५ वर्ष अर्काको भूमिमा बिताएकोमा पश्चाताप गर्छ । त्यसैबेला उनीहरू राजाको सवारी भएको स्थानमा आईपुग्छन् । राजाद्वारा घोषित वाणी सुन्छन् । त्यस पछि उनीहरू आफ्नो घर पुग्छन् । घरमा मदनकी आमा भर्खर मरेकी हुन्छिन् । उनीहरू सबैजना रुन्छन् । रामबहादुर श्रीमतीलाई भेट्न नपाएकोमा ज्यादै दुःख मान्छ । नाटक यही समाप्त हुन्छ ।

यस नाटकमा राष्ट्रियताको जलप दिएर पञ्चायती व्यवस्थाको गुणगान गाउन खोजिएको छ । तर त्यो जलप उधिएको र च्यातिएको छ । यसले गर्दा राजनैतिक नारा नाङ्गो रूपमा आगाडि आएको छ । विषयवस्तु ज्यादै भीमो र फितलो छ । विषयवस्तुले नाटकीकृत रूप लिन सकेको छैन । ज्यादै लामा र बौद्धिकतापूर्ण भाषण जस्ता संवादहरूको प्रयोग गरिएको छ । यसको भाषाचाहिँ सरल छ । निश्चित लक्ष्यमा पुग्ने पने बाध्यता भएकाले कतिपय घटनामा ज्यादै लामा फड्का हानिएको छ । जुन ज्यादै अस्वाभाविक लाग्छ ।

द्वन्द्व छैन भने नाटक पनि छैन भन्ने मान्यताको कसी यस नाटकलाई लगाउने हो भने यसलाई नाटक भन्न सकिदैन । देशमा प्रजातन्त्र ल्याउने उद्देश्यले पटनामा बसेका नेपाली र बाबु लिन गएको मदन बिच सामान्य द्वन्द्व जस्तो देखिए पनि त्यसले फस्टाउने मौका पाउँदैन । उनीहरू आफ्नो लक्ष्यबाट विचलित भइसकेका छन् । मदनका सामान्य भनाईबाट नै उनीहरू समर्थनमा आउँछन् र रामबहादुरलाई बिदा दिन्छन् । यो नाटक लेख्नासाथ तत्काल नै मञ्चन भएको र मञ्चनमा सफलता समेत पाएको पाइन्छ । मञ्चनयोग्य हुनु र त्यसमा सफलता पनि प्राप्त हुनु यस नाटकको प्राप्ति पक्ष हो (सुवेदी, २०५५, पृ. ६६-६७) ।

चरित्रचित्रण

माधव भँडारीको *आमाको आकाङ्क्षा* नाटक राजनीतिक विषयवस्तुमा आधारित नाटक हो । रामबहादुर नेपालको जहाँनिया राणाशासन सहन नसकेर भारतको पटना गएको हन्छ । प्रस्तुत नाटकमा लिङ्गीय आधारमा तिन जना महिला पात्र र छ जना पुरुष पात्र गरी जम्मा ९ जना पात्रहरूको समायोजन रहेको पाइन्छ । विमला, राधा (आमा) र सरिता महिला पात्र हुन् । मदन, रामबहादुर, श्यामलाल, कृष्णप्रसाद, रघु र भरिया पुरुष पात्र हुन् । यस नाटकमा प्रयोग भएका पात्रहरू विशेष गरेर युवा युवती र प्रौढ पात्रहरू रहेका छन् । यस नाटकको विषयवस्तु सुरुदेखि अन्त्यसम्म डोरक्याउने काम मदनले गरेको पाइन्छ । नाटकीय कार्यव्यापारका आधारमा यस नाटकमा पनि मुख्य, सहायक र गौण तिन किसिमकै पात्रहरू रहेको पाइन्छ । वर्गीय दृष्टिले यस नाटकमा निम्न मध्यम वर्गीय र निम्न वर्गीय पात्रहरू छन् । यस नाटकमा पात्रहरूको चर्चा निम्नानुसार गर्न सकिन्छ ।

मुख्य पात्र

मदन

मदन यस नाटकको मुख्य पुरुष पात्र हो । ऊ क्याम्पसको डिप्लोमा स्तरमा पढ्दै गरेको शिक्षित र सचेत युवक हो । उ रामबहादुर र राधाको एउटै मात्र सन्तान हो । ऊ २६ वर्षको साधारण भेशभूषा गर्ने

छात्र हो । ऊ क्याम्पसको छुट्टीमा घर आएको हुन्छ । मदन उसकै सहरिया विमलाको प्रेमी हो । तत्कालीन समाजको जुन गलत गति थियो त्यसमा ऊ पनि समाहित भएको छ । ऊ यस गतिमा एक पाइलो अगाडि बढेर पञ्चायती व्यवस्थाको सर्म्थक मात्र होइन प्रशंसक पनि बनेको छ । यस नाटकको कथावस्तुलाई सुरुदेखि अन्त्यसम्म डोरक्र्याउने काम मदनले गरेको छ । उसको मुखबाट थुप्रै राजनैतिक नाराहरू दिएका छन् । मदनको चरित्र जुन रूपमा चित्रित भएको छ त्यो अहिलेको नजरले हेर्दा अस्वाभाविक देखिन्छ । मदन जस्तो शिक्षित युवक तानाशाही पञ्चायती व्यवस्थाको त्यस्तो अन्धभक्त र स्तुती गायक बन्नै सक्दैन । (सुवेदी, २०५२, पृ. ६६) । मदन आफ्नी आमाको अन्तिम इच्छा पूरा गरिदिन बुबाको खोजीमा जान्छ । ऊ रामबहादुरलाई भेट्टाएर ल्याउन सफल हुन्छ । उसले रामबहादुरको सर्वस्व लुटेर भाग्न लागेकी सरिताबाट पैसा लिन सफल हुन्छ । त्यसै निहुँमा रामबहादुरका साथीहरू मदनलाई कुट्न भेला हुन्छन । त्यसमा पनि कुनै प्रतिकार नगरी सम्झाएर मातृभूमिलाई माया गरेर स्वदेश फर्कने सन्देश दिन्छ । ऊ सरिताले नराम्रो कार्य गरेपनि नारीलाई सम्मान गर्ने कुरा गर्छ । त्यसैले मदन नाटकको अनुकूल पात्र हो । ऊ पढाईसँगै राजनीतिमा पनि संलग्न भएकाले गतिशील पात्र हो । मदन निम्न मध्यम वर्गीय आधुनिक युवा पात्र हो । ऊ यस नाटकको मुख्य नायक हो ।

विमला

विमला यस नाटककी नायिका हो । ऊ मदनकी सहपाठी २५ वर्षकी युवती हो । ऊ पनि मदन जस्तै साधारण भेषभूषा भएकी मध्यम वर्गीय पात्र हो । ऊ मदनकै गाउँकी छिमेकी महिला पात्र हो । ऊ मदनकी प्रेमिका पनि हो । नाटकको पहिलो अङ्कमै यो पात्र मदनको घरमा भेट्न आउँछ । उनीहरू बिचमा कुराकानी हुँदा मदनले आमा विरामी भएको र बुबा पनि अन्तर्राष्ट्रमा भाषिएको बताउँछ । विमला मदनलाई बाबुको खोजीमा पठाएर आफू आमा हेरचाह गरेर बस्छे । त्यसैले ऊ सहयोगी अनुकूल पात्र हो । ऊ राम्रो कार्य गर्नेलाई उत्साहित गरेर कर्तव्यमा उन्मुख गराउने पात्र हो । जुन कुरा उनकै भनाईबाट पुष्टि हुन्छ । जस्तै:- 'हो आमा, मैले समेत जानलाई ढिपी गरेकी हूँ । यत्रो ठलो कर्तव्य गर्छ भन्नेलाई हामीले उत्साह दिनैपर्छ' (आमाको आकाङ्क्षा, २०३७: पृ. ८) ।

ऊ मदन बुबाको खोजीमा गएपछि मदनकी आमाको स्याहार, सुसार र हेरचाहमा तल्लीन पात्र हो । आमालाई चिन्ताका कारणले विराम भएको बताउँछे । कति पनि चिन्ता नगर्न अनुरोध गर्दै मदनले रामबहादुरलाई चाँडै खोजेर ल्याउने कुरा बताउँछ । ऊ मदनकी आमाको हेरचाह गर्दै मदन र रामबहादुरको पर्खाइमा बस्छे । आमाले उसलाई के साइनो लगाएर बोलाउने ? छोरी त भन्ने होला नि भन्दा लजाउँछे । ऊ लजालु स्वाभावकी पात्र हो । ऊ नाटकमा सुरुदेखि अन्त्यसम्म मदनकी आमाको हेरचाहमा तल्लीन स्थिर पात्र हो ।

रामबहादुर

यस नाटकको रामबहादुर मदनको बाबु हो । ऊ कपाल र सुँघा चिलचामले भएको वर्ष ४५ उमेरको मुख्य पात्र हो । ऊ टाई, कोट, र ह्याट लगाएर टाटिएर हिड्ने पुरुष पात्र हो । उसको मावल

दार्जिलिङ हुन्छ । उसलले मावलमै बसेर अंग्रेजी पढेको हुन्छ । ऊ नाटकको दोस्रो अङ्कमा देखा परे पनि उसको मुख्य भूमिका रहेको पाइन्छ । उसले तेह्र-चौध वर्षको उमेरमा राधालाई विवाह गरेको हुन्छ । ऊ घरपरिवारको वास्तै नगरी राजनीतिमा होमिएको पात्र हो । ऊ नेपालमा जहानियाँ राणाशासनको अन्याय र अत्याचार सहन नसकेर विदेशिएको हुन्छ । ऊ भारतको पटनामा बसेर नेपालमा प्रजातन्त्र ल्याउने उद्देश्य लिन्छ । जबसम्म नेपालमा प्रजातन्त्र आउँदैन तबसम्म नफर्कने उसको दृढ विश्वास छ । उसका पटनामा श्यामलाल, कृष्णप्रसाद, रघु र सरिता जस्ता साथीहरू छन् । उनीहरू रणडी र रक्सीमा चुर्लुम्म डुबेका छन् । (सुवेदी, २०५२, पृ.६६) । देशमा जहानियाँ राणाशासन खतम गरी प्रजातन्त्रको ज्योति बाल्ने महायज्ञमा ऊ होमिएको छ । सर्वथा आदर्श उद्देश्य लिएर हिँडेको रामबहादुरलाई अराष्ट्रिय तत्वको लान्छनामासम्म लागेको छ । यहाँसम्म रामबहादुरको चरित्र चित्रणमा यथार्थता पाइन्छ । तत्कालीन व्यवस्थाको विरोध गरेबापत अराष्ट्रिय तत्वको लान्छना लागि घरबार त्यागेर विदेशिन पुगेका र प्रवासमा बसेर देशमा प्रजातन्त्र ल्याउन परिश्रम गर्ने नेपाली सपुतहरूको प्रतिनिधि हो रामबहादुर । ऊ सरिता जस्ता चरित्रहीन केटीसँग संलग्न हुन्छ ।

सहायक पात्रहरू

राधा (आमा)

यस नाटककी राधा मदनकी आमा र रामबहादुरकी घरमा रहेकी श्रीमती हो । ऊ लगभग ४०-४५ वर्ष उमेरकी महिला पात्र हो । ऊ साधारण भेषभूषा र रहनसहनमा बसेकी मध्यम वर्गीय पात्र हो । ऊ श्रीमान् नेपालमा रहेको राणाशासनको अन्याय सहन नसकेर विदेशिएकोमा चिन्तित छ । ऊ हरबखत रामबहादुरकै चिन्तामा पिरोलिन्छे । उसको मूर्छा पर्ने विराम छ । मूर्छा परेर बेहोसमा वर्बराउँदा पनि रामबहादुरकै कुरा ऊ गर्छे । उसको अन्तिम इच्छा रामबहादुरलाई भेट्ने रहेको छ । उसले मदनलाई हुर्काउने, बढाउने र पढाउने काम गरेकी छ । ऊ एक अशिक्षित र परम्परागत नारी पात्र हो । उसलाई त्यही भएर रामबहादुरले वास्ता गर्दैन । नेपालमा जब प्रजातन्त्र आउँछ, अनि विभिन्न विकास निर्माण कार्य हुन्छन् । राज्यले सबैलाईशिक्षित बनाउने हैसियतले प्रौढ शिक्षा पनि संचालन गरेको हुन्छ । त्यही प्रौढ शिक्षा पढेर ऊ अलि शिक्षित हुन्छिन् । उसले गाउँका सबै महिलाहरूलाई सहयोग गरेकी छिन् ।

यस नाटकमा ऊ नेपाल आमाकी रूपमा छन् । उनले आफ्नै प्रयासले प्रौढ शिक्षामा गएर शिक्षा आर्जन गर्दै समाज सेवाको काम पनि गरेकी छन् । उनले मदन जस्तो राष्ट्र, राष्ट्रियताप्रति बफादार छोरोलाई जन्म दिएर देशको र सेवामा लगाएकी छन् । त्यही छोराको माध्यमले विदेशको हिलोमा डुबेको लोभलाई स्वदेश ल्याउन पनि सफल भइन् । उनको अन्तिम इच्छा पूरा भयो भएन त्यो प्रश्नकै रूपमा उभिएको छ । यिनको अन्तिम इच्छा रामबहादुरलाई भेट्ने रहेको छ । तर त्यो केवल उनको इच्छामामात्र सीमित छ । यिनै पात्रका आधारमा यो नाटकको शीर्षक राखिएको पाइन्छ । ऊ यस नाटककी श्रीमती, कुशल आमा र समाजसेवी पात्र हो । उसको सुरुदेखि अन्त्यसम्म एउटै इच्छा रहेकोले स्थिर चरित्र हो । ऊ समाज सेवाका कार्यहरू पनि गरेकाले अनुकूल पात्र हो ।

श्यामलाल, कृष्णप्रसाद र रघु

श्यामलाल, कृष्णप्रसाद र रघु यस नाटकका सहायक पुरुष पात्र हुन् । यिनीहरूको प्रमुख भूमिका नाटकको दोस्रो अङ्कमा देखापर्दछ । उनीहरू रामबहादुरका साथीहरू हुन् । रामबहादुर जस्तै नेपालमा राणाशासनको अन्याय र अत्याचार सहन नसकेर विदेशिएका छन् । उनीहरू भारत पटनामा गएर पनि राजनीति गरेर प्रजातन्त्र ल्याउने उद्देश्य हुन्छ तर त्यहाँ रक्सी र रण्डीमा चुर्लुम्म डुब्लन् । यिनीहरू भारतीय नगर पटनाको एउटा गल्लीभित्रको घरमा बेलुका पख रामबहादुर र सरिता सहित भेला हुन्छन् । त्यहाँ उनीहरू खाने, पिउने, राजनीतिक कुरा गर्ने र गीत गाएर रमाइलो गर्ने गर्दछन् । उनीहरू त्यहाँ टन्न पिउने गर्दछन् । यी पात्रबाट यो प्रश्न हुन्छ कि के सबै नेपालीहरू प्रवासमा बसेर रक्सी र रण्डीमा मात्र डुबेका छन् ? तर सबै नेपालीहरू त्यस्ता नभए प्रगति गर्ने किसिमका पनि छन् । जुन यी चरित्रका माध्यमबाट नाटकको कथावस्तुमा विकृति विसङ्गति मौलाएको देखिन्छ ।

यस नाटकको श्यामलाल कालो - कालो र मोटो सुटमा सजिएको लगभग ४० वर्षको पात्र हो । कृष्णप्रसाद पनि केही पातलो वर्ष ४० कै पात्र हो । रघुपहलमान जस्तो देखिने लगभग वर्ष ३५ को हिन्दुस्थानी हो । उनीहरू प्रत्येक बेलुका भेला हुने, राजनीतिक गफ गर्ने र रमाइलो गर्ने गर्दछन् । उनीहरू सँगै संलग्न सरिता हुन्छे । सरिताले उनीहरूलाई रक्सी बाडिदिने र गीत गाएर रमाइलो गरिदिन्छे । यी यस नाटकका गतिशील, प्रतिकूल र निम्न मध्यम वर्गीय पात्रहरू हुन् । उनीहरू रामबहादुरको छोरो मदनलाई पिट्न भेला भएका हुन्छन् तर रामबहादुरले छोरो भनेर रोक्छ । राजनीतिको नाममा रण्डी र रक्सीमा चुर्लुम्म डुबेर विकृति फैलाउने किसिमका नेपालीहरूको प्रतिनिधि पात्र हुन् ।

सरिता

सरिता यस नाटककी पूरा आधुनिक भेषभूषामा सजिएकी युवती हो। ऊ लगभग २५ वर्षकी महिला पात्र हो । ऊ भारतको पटनामा बस्दाकी रामबहादुरकी साथी हो । उ रामबहादुर, श्यामलाल, कृष्णप्रसाद र रघुलाई रक्सी र खानेकुरा सभ गर्ने कार्य गर्दछ । ऊ रामबहादुर लगायत उनका साथीहरूलाई टन्न रक्सी खुवाएर सर्वस्वहरण गर्ने गर्दछ । त्यसैले ऊ प्रतिकूल र गतिशील पात्र हो। उ यसरी नेपाली नारीहरू पनि विकृति र विसङ्गतिमा होमिएका छन् भन्ने प्रष्ट पार्ने प्रतिनिधि पात्र हो। यो पात्र पनि नाटकको दोस्रो अङ्कमा देखापर्दछ । एकरात रामबहादुरलाई टन्न रक्सी खुवाएर बेहोस भएपछि पैसाको बितो लिएर भाग्न लागेकी हुन्छे । यसै अवसरमा मदन पुगेकाले मदनले रामबहादुरको पैसा खोस्छ। यसरी नै उसले श्यामलाल, कृष्णप्रसाद र रघुलाई पनि टन्न खुवाएर सर्वस्व हरण गरेकी हुन्छे । त्यसैले उ यस नाटककी निम्न मध्यम वर्गीय, प्रतिकूल र गतिशील नारी पात्र हो ।

गौण पात्र

भरिया

भरिया यस नाटकको गाउँले लिम्बु पुरुष गौण पात्र हो । ऊ फाटेको भोटो, सुरुवाल र टोपी लाएको लगभग २८ वर्षको छ । ऊ भारतको पटनाबाट रामबहादुर र मदन घर फर्कदा भारी बोक्छ । यसरी दिनरात

अरूको भारी बोकेर ऊ जीविका आर्जन गर्ने निम्न वर्गीय पात्र हो । नेपालमा राणाशासनको अन्त्य भएर प्रजातन्त्र आएपछि सबैलाई शिक्षित बनाउने क्रममा प्रौढ शिक्षा सञ्चालन भएको छ । त्यस प्रौढ शिक्षा भरियाकी स्वास्नी पनि पढ्छे । भरिया लिम्बु मातृभाषा बोल्ने भएकाले शुद्ध नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दैन । जुन कुरा निम्न उसकै भनाइ बाट पुष्टि हुन्छ । जस्तै : पोरनाको त कुरै छैन । हाम्रो बुरी पनि अस्ति रात पर्ने प्रौर इस्कूल जान लागेको ! आफू भारी बोकेर दुःख गरेर खान्छ । तँ बुरी भएर के पर्छस् भनो, मान्दै । ऊ यस नाटकको तेस्रो अङ्कमा अन्त्यतिर देखा पर्दछ । रामबहादुरलाई नेपालमा प्रजातन्त्र आएको कुरा प्रष्टयाउने कार्य गर्ने भरिया अनुकूल पात्र हो । त्यसैले उ यस नाटकको गौण, निम्न वर्गीय र अनुकूल पुरुष पात्र हो ।

अतः यो नाटकमा प्रयोग भएका पात्रहरू कोही शिक्षित र कोही अशिक्षित छन् । वर्गीय आधारमा पनि निम्न मध्यम वर्गीय र निम्न वर्गीय गरी दुवै प्रकृतिका पात्र छन् । उमेरगत आधारमा प्रौढ र युवा र लिङ्गीय आधारमा महिला ३ र पुरुष ६ पात्रहरू छन् । भँडारीका नाटकमा विशेष गरेर महिलाभन्दा पुरुष पात्रको बढी प्रयोग भएको देखिन्छ । भँडारीको नाटकमा जम्मा ९ जना पात्रहरूको सामायोजनमा भूमिकाका आधारमा प्रमुख, सहायक र गौण तिनै प्रकृतिका पात्रहरू रहेका छन् । विमला आमा स्थिर पात्र र मदन, रामबहादुर, कृष्णप्रसाद, श्यामलाल, भरिया, रघु र सरिता गतिशील पात्र हुन् । मदन र रामबहादुर राजनैतिक प्रतिनिधि पात्र हुन् भने आमा सामाजिक सेवामा तल्लीन पात्र हो ।

संवाद

माधव भँडारीले यस लघुनाटकमा अरू नाटकमा जस्तै सहज, सरल र बोधगम्य भाषाको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस नाटकमा रहेका पात्रहरूबिच लामा छोटो दुवै खाले संवाद रहेका छन् । लामा संवादमा पनि ज्यादै लामा र बौद्धिकतापूर्ण भाषण जस्ता संवादहरूको प्रयोग देखिन्छ । यस नाटकको सुरुवात मदन र विमलाकै संवादबाट भएको देखिन्छ । मदन र विमलाबिच सामान्य घरायसी गफगाफ भएको देखिन्छ । उनीहरूले आमाको विरामको र रामबहादुरलाई लिन जाने चर्चा गर्छन् । पहिलो अङ्कमा मदन, विमला, र आमाका बिच संवाद रहेको छ । नाटकको दोस्रो अङ्कमा रामबहादुर, सरिता, कृष्णप्रसाद, श्यामलाल, रघु र मदनका बाच संवाद भएको देखिन्छ । श्यामलाल, रामबहादुर र कृष्णप्रसादबिच राजनैतिक संवाद रहेको छ । मदनले सरिताको ब्याग खोसेका भनेर रघु, कृष्णप्रसादले अलि कडा किसिमको हिन्दी भाषाका शब्दहरू पनि प्रयोग गरिएको पाइन्छ, जस्तै :

कृष्ण :- “तपाईंको छोरो हुँ भन्दै आएको थियो रे । बाटामा जाँदै गर्दा सरिताजीको ब्याग फत्त चोरेर भागेछ । त्यो यहीं भए त्यसलाई नस पार्नुपर्छ ।”

रघु :- “हम उसको यै बटारेर मारिदिन्छ ।”

तेस्रो अङ्कमा आमा, विमला, रामबहादुर, मदन र भरियाकाबिच संवाद रहेको छ । रामबहादुर, मदन र भरियाका बिचमा राजनैतिक संवाद रहेको छ । उनीहरू नेपालमा राणाशासनको अन्त्य भए आमूल परिवर्तन भएको कुरा गर्छन् । जुन कुरा उनीहरूकै संवादबाट प्रष्ट हुन्छ, जस्तै :

मदन :- “हेर्नुहोस्, बुबा, हाम्रो देशले कस्तो काँचुली फेरिसक्यो । तपाईंले छोड्दा जस्तो रूप थियो, अहिले पनि कल्पनामा जस्तो थियो होला, त्यस्तो कही पाउनुभयो त ?”

राम :- “हो, कस्तो विघ्न फरक भैसकेछ, जताततै स्कूल, क्याम्पस । भोला भिरेर केटाकेटी स्कूल गईरहेको । बाटोघाटोका निर्माणमा जनताको यत्रो उत्साह, मलाई त कुनै अर्कै दुनियामा आइपुगे जस्तो पो लागिरहेछ ।”

यस नाटकमा गद्यात्मक सरल, सुलभ र स्वाभाविक पात्र अनुकूल संवाद पनि रहेको देखिन्छ । भरिया लिम्बू मातृभाषी भएकाले लिम्बू भाषा प्रयोग गरेको देखिन्छ । परिवेश र ठाँउ अनुसार कही हिन्दी भाषा पनि प्रयोग गरेको पाइन्छ । लामा १६४ शब्द र छोटा ३ शब्दका संवाद गरेर जम्मा २०१ संवादको समायोजन रहेको देखिन्छ । रामबहादुर, मदन र आमाको संवाद लामा लामा व्याख्यात्मक रहेका छन् ।

देशकाल वातावरण

यस नाटकको देशको बारेमा चर्चा गर्दा सुरुमा पहाडको सिकुवा सहितको गाह्रो लाएको र फुसले छाएको घर हुन्छ । जुन घर छेउ छाउमा रातोमाटो र बिचमा गोबरले लिपी- पोती चटक्क पारेको छ । बिचमा पुराना पाराको बट्टा भरेको दैलाका बायाँपट्टि श्री ५ महाराजाधिराज तथा श्री ५ बडामहारानीका रङ्गीन तस्वीरको साथै शीशा विनाको ठूलो गणेशको नक्सा टाँगिएको छ । दायाँपट्टि रामबहादुरको फोटो छ । गाई, वस्तुको गोठ र चिटिक्क परेको फूलबारी पनि देखिन्छ । त्यसैले यो चटक्क परेको मदनको घर हुन्छ । त्यही मदनको घरबाट नाटकको सुरुवात भएको छ । त्यस्तै गरेर रामबहादुर पढ्न मावल बसेको हुनाले जुन मावल घर दार्जिलिङ्गको पनि चर्चा रहेको पाइन्छ । त्यस्तै गरेर रामबहादुर आफ्नी श्रीमती सहित घर त्यागेर भारतको पटना गएर बसेको हुन्छ । नेपालमा रहेको क्रुर राणाशासनको अन्याय र अत्याचार सहन नसकेर ऊ भारतको पटना गएको हुन्छ । पटनाको गल्ली भित्रको एउटा घरको कोठामा रामबहादुर बस्ने गर्दछ । त्यहा रामबहादुर जस्तै अरू उसका साथीहरू कृष्णप्रसाद, रघु, श्यामलाल र सरिता बेलुका भेला भएर खाने पिउने र राजनीतिक लगायत रमाइला कुराकानी गर्छन् । रामबहादुर र मदन घर फर्कदा घर छोडछाडको बाटो, गल्लिहरूको चर्चा रहेको पाइन्छ । विशेष गरेर यस नाटकमा मदनको घर र भारतको पटनाभित्र रहेको गल्लिको घरलाई मुख्य स्थान बनाएको देखिन्छ ।

यस नाटकको समयको कुरा गर्दा विशेष गरेर राणाशासनको चर्चा गरिएको पाइन्छ । यस नाटकले २५ वर्ष १ महिनाको अन्तरालको समयलाई विषयवस्तुमा समेटेको पाइन्छ । यो नाटक श्री ५ वीरेन्द्रको राज्यभिषेक अवसरमा भद्रपुरमा प्रदर्शन गरिएको पाइन्छ । राणाशासनको अन्त्य भएर प्रजातन्त्र आउँदा देशव्यापी रूपमा राजाको जय जयकार मनाएको देखिन्छ । विशेष गरेर नेपालमा वि.सं. २००७ साल र २०१७ मा ठूलो परिवर्तन र विकास भएको चर्चा पाइन्छ । त्यसैगरी यस नाटकका विषयवस्तुले दिन, रात विहान सबै समयमा घटेका घटनालाई समावेश गरेको पाइन्छ । विमला दिउँसो एघार बजे मदनको घरमा आएर मदन र ऊ कुराकानी गर्छन् । त्यस्तै भारतको पटनामा रातको समयमा खाने, पिउने र रमाइलो गर्न रामबहादुर लगायत सबै उसका साथी प्रत्येक दिन भेला हुन्छन् । मदनलाई पिट्न भनेर रामबहादुरका कोठामा

उसको साथीहरू विहानै भेला हुन्छन् । त्यसैले यस नाटकको विषयवस्तुले विहान, दिउँसो र बेलुका सबै समयमा संलग्न रहेको देखिन्छ ।

यस नाटकले सुरुमा राणाशासनको व्यवस्थाको बारेमा चर्चा गरेको देखिन्छ । यसको विषयवस्तु पारिवारिक र राजनैतिक परिवेशमा तयार गरिएको देखिन्छ । रामबहादुरको घर विषयवस्तुपनि यस नाटकमा समेटिएको देखिन्छ । त्यसै गरी नेपालमा रहेका राणाशासनको अन्याय र अत्याचार सहन नसकेर भारत पटनामा बसेर भएपनि नेपालमा प्रजातन्त्र ल्याउने दृढ विश्वासमा केही नेपालीहरू रहेका देखिन्छन् । त्यसै नेपालमा प्रजातन्त्र आएपछि विकास र परिवर्तन भएको देखिन्छ । सबै नेपालीहरू शिक्षित भएको देखिन्छ । त्यसैले यस नाटकको वातावरण विशेष गरेर पारिवारिक र राजनैतिक रहेको देखिन्छ ।

भाषा

प्रस्तुत नाटकमा माधव भँडारीले सरल किसिमको बोलचालको भाषा प्रयोग गरेका छन् । उनले नाटकलाई सहज र स्वाभाविक रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । गद्य र पद्य दुवै किसिमको भाषाको प्रयोग यस नाटकमा भएको देखिन्छ । केही अंश पद्यमा भए पनि बढी गद्यमा नै यो नाटकको रचना भएको छ । नाटकमा प्रयुक्त सबै पात्रहरूको भाषा सरल र सहज रहेको छ । भरिया लिम्बु मातृभाषी भएकाले शुद्ध नेपाली भाषाको प्रयोग गरेको छैन । त्यसै गरी भारतको पटनामा बस्ता रामबहादुर र रघुजस्ता पात्रहरूले हिन्दी भाषाका शब्दहरू प्रयोग गरेका छन् । संवादमा लामा र छोटो दुवै प्रकारको संवाद प्रयोग भएको देखिन्छ । त्यसैले यस नाटकको भाषाशैली सहज, सरल र स्वाभाविक छ । समय, परिस्थिति र पात्र अनुसार सुहाँउदो भाषाशैली रहेको छ ।

उद्देश्य

आमाको आकाङ्क्षा नाटक विशेष गरेर पारिवारिक र राजनैतिक परिवेशमा तयार पारिएको देखिन्छ । पारिवारिक रूपमा रामबहादुरको परिवारको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । यस नाटकले नेपालीहरू राणाशासनको दलदलमा अन्याय र अत्याचार सहन नसकेर प्रवेशिएको देखिन्छ । उनीहरू प्रवासी भएर पनि नेपालमा प्रजातन्त्र ल्याउने दृढ विश्वास रहेको देखिन्छ । नेपालमा क्रूर राणाशासनको अन्त्य भएपछि विकास र निर्माणका कार्यहरू भएको देखिन्छ । तर प्रजातन्त्र ल्याउने र राजनीति गर्ने भन्ने महान् उद्देश्य लिएर गएका नेपालीहरू नराम्रा कार्यमा समेत संलग्न भएको देखिन्छ । यहाँ राजनीति गरेर ठूलो परिवर्तन ल्याउने उद्देश्यका साथ भारतको पटनामा रण्डी र रक्सीमा चुर्लुम्म डुबेको देखिन्छ । यस प्रसङ्गबाट नेपालीहरू विकृति, विसङ्गतिमा आफ्नो मातृभूमि र परिवार त्यागेर संलग्न भएको देखिन्छ । यस नाटकमा मुख्य रूपमा आमाको अन्तिम आकाङ्क्षाका रूपमा नेपालमा प्रजातन्त्र ल्याउने नै उद्देश्य रहेको छ । यद्यपि उ पिरले विरामी भएको देखिन्छ । यस नाटकको मुख्य उद्देश्य नेपालीहरूलाई विदेशमा भन्दा स्वदेशमा बसेर राजनीति लगायत विकास निर्माणका कार्य गर्न प्रेरणा दिएको देखिन्छ ।

अभिनय

यो नाटक माधव भँडारीले छोटो समयमा तत्कालै पर्दर्शन गर्ने उद्देश्यले तयार पारेको देखिन्छ । यस नाटकले सामान्य गाउँघरको पारिवारिक र राजनैतिक विषयवस्तुलाई लिएर अघि बढेकाले यसको सामान्य रङ्गमञ्च रहेको देखिन्छ । पात्रहरू र संवाद मञ्चनीय भएपनि नाटकको समग्र परिवेश देखाउन सकिएको छैन । विषयवस्तु र त्यस समयको परिवेश अनुसार उचित अभिनय रहेको देखिन्छ । यस नाटकका केही अंश मञ्चमा प्रदर्शनको सट्टा वर्णन गरिएको देखिन्छ । राजा विरेन्द्र को राज्याभिषेकको अवसरमा यो नाटक भापाको भद्रपुरमा प्रदर्शन गरेका पाइन्छ । त्यसैले यो नाटक रङ्गमञ्चीय र अभिनयात्मक रहेको छ ।

निष्कर्ष

आमाको आकाङ्क्षा राष्ट्रप्रेममा आधारित नाटक रहेको छ । त्यसै समयका तत्कालीन राजा वीरेन्द्रको राज्याभिषेकको अवसरमा यो नाटक तयार पारेको देखिन्छ । राणाशासनको अन्त्य गरेर प्रजातन्त्र ल्याउने उद्देश्य बोकेका नेपालीहरू जस्तै र जस्ता पात्रहरू नेपालमा बस्न नसकेर प्रवासमा गएर भएपनि आमूल परिवर्तन ल्याउने उद्देश्यले राजनीतिमा संलग्न भएका छन । यो नाटकले राजाको जय जयकार गाउने विषयवस्तुका साथ राजनैतिक परिवेशको चित्रण गरेको पाइन्छ । यस नाटकले पनि भँडारीलाई एक राजनैतिक नाटककारका रूपमा परिचित गराउन सफल देखिन्छ । यस नाटकलाई पनि पृष्ठभूमि, कथावस्तु, चरित्रचित्रण, संवाद, देशकाल वातावरण, भाषाशैली, उद्देश्य र अभिनय गरी राजनैतिक विषयवस्तुमा आधारित नाटक भनेर निष्कर्ष निकालिएको पाइन्छ । यस नाटकले तत्कालीन राजाको जयजयकार गाउने र प्रवासमा बसेर राजनीति गरेर नेपालमा प्रजातन्त्र ल्याउने प्रयत्नलाई स्पष्ट पारेको पाइन्छ ।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

आचार्य, ब्रतराज (२०५५), *आधुनिक नेपाली, नाटक, काठमाडौँ* : साभाप्रकाशन ।

भँडारी, माधव (२०३७), *आमाको आकाङ्क्षा, भापा* ।

शर्मा, गोपीकृष्ण, *माधव भँडारी र उनको साहित्य साधन (जुही साहित्यिक त्रैमासिकपत्रिकावर्ष २१, अङ्क २, पूर्णाङ्क ४७)*

शर्मा मोहनराज र खगेन्द्र लुइटेल् (२०५२), *शोधविधि, काठमाडौँ* : साभाप्रकाशन ।

शर्मा मोहनराज र खगेन्द्र लुइटेल् (२०५५), *नेपालीगद्य, भाषासाहित्य र इतिहास, काठमाडौँ*: नवीनप्रकाशन ।

शर्मा मोहनराज र दयारामश्रेष्ठ (२०५९), *नेपाली साहित्यको संक्षिप्त इतिहास, काठमाडौँ* : साभाप्रकाशन ।

सुवेदी, लोकनाथ (२०५२), *माधव भँडारीको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रियविभाग* ।